

MAGYARORSZÁG ÉS II. FRIGYES VILMOS POROSZ KIRÁLY.¹⁾

(Kiadatlan okmányok alapján).

Magyarország viszonya II. Frigyes Vilmos porosz királyhoz, a XVIII. század vége felé nemcsak a hazai, hanem a világtörténelemre nézve is kiváló jelentőségű. Hisz mind a két tényezőnek közös és jelentékeny része volt II. József hatalmának aláásásában és abban, hogy őt Magyarország elleni küzdelmében nagyobb engedékenységre kényszerítsék. Egy porosz történettudós állítása szerint²⁾ még homály borítja Poroszországnak Magyarországon folytatott üzelmeit. Igaz ugyan, hogy Marczali tisztelt barátom már 1878-ban értékes anyagot hozott e nagyérdekű kérdés tekintetében napvilágra,³⁾ mely először vetett fényt Poroszország XVIII. századbeli magyarországi politikájára. Tekintve a tárgy nagy fontosságát, helyén levőnek találtam e viszonyokat újabb fejtegetés tárgyává tenni, a mire annál inkább jogosultnak véltem magamat, mivel e kísérlet céljaira a porosz titkos állami levéltár eddigelé nem értékesített okiratok állottak rendelkezésemre, melyek II. Frigyes Vilmos személyes részvételét hazánk forrongásba hozatalában sokkal világosabban tüntetik föl, mint az eddig ismert adatok. Kötelességem kiemelni, hogy a berlini titkos levéltárban nemcsak a részemről kért

---

¹⁾ Fölvizsgatott mint székfoglaló a m. t. akadémia 1901. okt. 14-én tartott ülésében.

²⁾ P. Wittichen: *Die polnische Politik Preussens, 1788—90.* Göttingen, 1899. 84 l.

³⁾ Marczali: *Porosz-magyar viszonyok 1789—90-ben. Századok,* 1878, 305 l.

okiratokat bocsátották, tartózkodás nélkül, a legnagyobb előzékenységgel rendelkezésemre, hanem még ezen is túlmenve, a közönségesen hozzá nem férhető repertoriumokat is átengedték. Csakis így vált rám nézve lehetségessé II. Frigyes Vilmosnak Magyarország irányában elfoglalt állását tüzetesen vázolni.

* * *

Ismeretes ugyan az az állítás, hogy Magyarország közeledését Poroszországhoz II. József megbuktatására, nem szabad komolyan venni, mert az csak néhány főúrnak és nemesnek magánérdekből származó kedvteléséből fakadott.*) Ez a nézet azonban tarthatatlan. Nincs alapunk arra nézve, hogy csupán vagy legfőképen maganérdekekről beszélhessünk. Az összes tudósítások megegyeznek abban, hogy az akkori magyar társadalmat mélységes elégtelenség és az az égető vágy hatotta át, hogy II. József germanizáló és egységesítő törekvései meghiusíttassanak. Az irányadó köröknek ez az izgalma szolgált mindazok működésének hátteréül, kik a porosz udvart a császár nyomasztó igájának megsemmisítése érdekében tevékeny közreműködésre szólították föl. Ezeknek a személyeknek föllépését, a kiket most már név szerint is megjelölhetek, nem szabad valamely elszigetelt áramlatnak tekinteni. Ellenkezőleg. Annak hullámai a legszélesebb körökre terjedtek ki. Olyan főurak, mint például gróf Fekete, Orczy, Vécsey, Semsey, Sztáray állottak a komoly, Magyarországot II. József uralmától megszabadítani hivatott mozgalom élén.**) Azon állítással

---

*) Marczali id. m. 312. l.

**) Egy a legközelebbi időben dr. Schlitter bécsi államlevéltárnok által közléteendő: *«Geheime Correspondenz Josef II. mit seinem bevollmächtigten Minister in den Niederlanden Ferdinand Graf Trauttmansdorf»* című könyvből kitűnik, hogy egy bizonyos gróf Széchenyi, kinek keresztnévét nem tudjuk, Német Alföldön intriguált abból a czélból, hogy annak lakosait II. József ellen föllájítsa. Minden valószínűség szerint ez az ismeretlen gróf Széchenyi szintén azon magyar mágnások sorába tartozott, kik Poroszországot II. József ellen fölhasználni kívánták. Idézem itt a Széchenyire vonatkozó passzusokat, melyeknek közléseért dr. Schlitternek itt e helyen köszönetet mondok. József Trauttmansdorffhoz, Semlin 1788 október 30-án: «Je me réfère au reste à la lettre que je vous ai écrite il y a deux jours et me borne aujourd'hui à vous faire part que j'ai découvert qu'un certain

szemben pedig, hogy ezek a magyarok csak II. Józsefet, a meg nem koronázott királyt és nem magát az uralkodóházat akarták eltávolítani, nyomatékosan kell hangsúlyoznunk azt, hogy ezekre a férfiakra nézve József és a Habsburg-ház egészen azonosak voltak. Egyetlen-egyszer sem hallhatjuk az ő szájából azt a kívánságot, hogy Poroszország őket II. József eltávolítására a célból segítené, hogy utóbbi fivére Lipót, toscanai nagyherceg, követhesse a trónon. Hisz jól tudhatták ők, hogy Poroszország ilyesmiért egyetlen újját sem mozdíttatja vala meg. De még ha hihettek volna is ebben, akkor is föltevésök ellenkezőjéről győzte volna őket meg az a leirat, melyet II. Frigyes Vilmos 1790 februárius 27-én, bécsi követéhez: Jacobi báróhoz intézett. «Azok a hírek» --- úgy ír a király --- «melyeket ön velem a magyarok kedvező hangulatáról közöl, nagy örömömmre szolgálnak és nem kétkedem, hogy ön mindent el fog követni, miként a magyarokat egy rám nézve oly nagyfontosságú érdek alapelveinek megóvására bírja rá. Természetes, hogy én nem fogok senkit magyar királyul kijelölni vagy ajánlani. De azt hön óhajtom, hogy a nemzet ne válaszszon osztrákot. Ez rám

---

Otranche ou Atrange que je crois ministre de Liège à Bruxelles doit intriguer avec les Hongrois et entretenir sous des noms empruntés une correspondance avec un comte Széchenyi qui a voyagé l'année passée avec sa femme aux Pays-Bas et cela par un abbé, gouverneur de son fils, et un certain Markovics. — Trauttmansdorf a császárnak. Brüsszel, 1788 nov. 15. J'étais encore en Allemagne que j'ai écrit au comte de Belgiojoso et fait un rapport à la chancellerie d'état touchant deux émissaires hongrois que je savais positivement se trouver aux Pays-Bas et y prendre beaucoup de part aux troubles qui ne faisaient que commencer soit en les dirigeant soit en examinant leurs progrès. J'ai appris depuis que le comte de Belgiojoso n'avait donné aucune suite alors à ma lettre et pendant tout mon séjour dans ces pays je n'ai plus trouvé aucun autre vertige à ce sujet qu'une lettre anonyme très-impertinente, qui était censée avoir écrite par un Hongrois à un certain Beckman grand fanatique et principal boutefeu pour exciter les Pays-Bas à la révolte et leur promettre de la part de la nation hongroise d'occuper V. M. de son côté par le même moyen et de leur envoyer même du secours. — József Trauttmansdorffhoz Buda, 1788, november 28-án. Je vous suis obligé pour les dispositions préalables que vous avez faites pour observer ce d'Otrange et surtout pour découvrir les lettres qu'en dit qu'il écrit à un certain abbé Bartholemy en Hongrie qui est auprès d'un certain comte Széchenyi (Szeczeny).

nézve a földolog». ¹⁾ Abba az állásba, melyet a nyugtalankodó, vagy Ausztriával szemben egyenesen nyílt fölkelésben álló magyarok szemében egykoron Franciaország foglalt el, I. Lipót napjai óta, Poroszország lépett. Kezdetben ez a hatalmasság kizárólag mint a magyar protestánsok egyházi sértettségének védnökeként szerepelt. ²⁾

II. Frigyes jelentékeny lépéssel haladott előre. Ő a nemzeti ellenzéket is igyekezett táborába vonni, hogy aztán ezzel osztrák vetélytársát még jobban gyöngíthesse. ³⁾ A nagy király, a mily hitetlen volt, még attól sem tartózkodott, hogy Ausztria ellen a törökkel szövetezzék. ⁴⁾ Konstantinápolyi nagykövetét egyenesen arra utasította, hívna föl a törököket, hadd törjenek be Magyarországra és foglalják el, tetszésök szerint, annak egy részét. ⁵⁾ A Habsburgok megrendítésének ezt a politikáját követte II. Frigyes utóda: II. Frigyes Vilmos is, ki ellentétben miniszterével, Hertzberg gróffal, nem hagyott föl azzal, hogy titkos emissariusaival a magyarokat a bécsi udvarral szemben való ellenszegülésre izgassa.

¹⁾ Por. titk. áll. levélt. Rep. 96. Ausztria. 154. J. vol. IV.

²⁾ I. Frigyes Vilmos gróf Metternichhez, Regensburgban, 1720 febr. 17. U. a. Gotterhez, Bécs, 1734. febr. 20. Rep. XI. Magyarország. 278. Por. titk. áll. levélt. Berlinben. «Wir müssen wohl bekennen, dass unser dieser armen Leute Noth und bedrängter Zustand tief zu Hertzen geht, und dass wir ihre Condition, wo nicht ganz gebessert, dennoch wenigstens gerne einigermaßen gemildert sehen mögten; Ihr habt auch solches denen kaiserlichen Ministris, und wenn Ihr sonst kein Bedenken dabey findet, des Kaisers Majestät selbst in einer deshalb exprès zu nehmenden Audientz beweglichst vorzustellen mit der angehengten Versicherung, wir wollten dasjenige was Ihre kais. Majestät aus Consideration von Unser Vorwort zur Conservation des Religionswesens in Ungarn Ihrer höchsten Gemüths-Billigkeit nach zu verfügen geruhten, auf unsere eigene Rechnung setzen».

³⁾ Kienast: *König Friedrich II. von Preussen und die Ungarn* Mittheilungen des k. u. k. Kriegsarchivs N. F. IX. k. 225 l.

⁴⁾ II. Frigyes Podewilshez, Potsdam 1749 máj. 22. Por. titk. áll. levélt. Rep. 257-d. Törökország: «Comme elles (a két császári udvar) ont pris jusqu'ici à tâche à se lier tout à l'entour de moi, l'on ne saura raisonnablement désapprouver que je pense aussi à mes surétés et que je tâche à me fortifier d'une alliance (Törökországgal) qui ne laissera pas de leur imposer. Si malgré tout cela elles en vondront crier, nous crierons à notre tour en recriminant contre elles».

⁵⁾ II. Frigyes báró Kneyphausenhez Londonban, 1759 máj. 20. Por. titk. áll. levélt. Rep. XI 257-d. Törökország.

II. József szerencsétlen külső politikája szolgáltatott Poroszországnak először alkalmat arra, hogy Ausztria ügyeibe beleavatkozzék. A császár, ki szövetségben Oroszországgal és megerősítve Francia- és Spanyolország segítségével a porosz királyt másodrangú uralkodóvá remélte alászülyeszteni, most már abba a veszedelembé került, hogy vetélytársa őt fogja elnyomni. A Törökország elleni hadjárat, melyre Józsefet II. Katalin czárnő csábította, a hadi dicsőség és hódítás után sóvárgó fejedelemre nézve a balsors forrásává vált győzelem helyett. Az ő erőfeszítései csakis vereségekre vezettek, melyek Poroszországot az ellenséges szomszéd elleni merész föllépésre bátorították. II. Frigyes Vilmos most látta bekövetkezettnek az igazi pillanatot, hogy egy hatalmas hadsereg élén, Danzig, Thorn, Posen és más lengyel területrészekre nézve igényt támaszson és hogy a császárt egyben arra is kényszerítse, hogy Galicziát Moldva- és Oláhországgal cserélje ki. A császár azonban egyetlen falu elfoglalását sem akarta a porosz királynak megengedni, míg Törökországot legyőznie nem sikerül. Mikor pedig kénytelen volt észrevenni, hogy szándékai megvalósításánál egyáltalában nem számíthat Katalin nyomatékos segélyére, azonnal kész volt Oroszország szövetségéről lemondani, hogy minden eshetőségre tekintettel, szabad keze legyen. Esze ágában sem volt Török- és Poroszország ellen egy kettős hadjáratot nyakába venni, mert ez a monarchiát a megsemmisülés útjára terelte volna. Ezért igyekezett a portával megegyezésre jutni, hogy aztán egész erejével Poroszországra vethesse magát. A Törökországgal létesítendő békeségben látta ő a leghatékonyabb eszközt arra nézve, hogy a porosz király és miniszteriuma «szándékait meghiusítsa, őket megelőzze és ezzel irántam táplált gonosz törekvéseiktől visszatartsa».*) József úgy gondolkozott, hogy neki Poroszországgal gyorsan le kell számolnia, mert máskülönben annak rohamosan elért sikerei Ausztriát föloszlatással fenyegetik. Ő igen jól ismerte ellenfele üzelmeit és ismételten hangsúlyozta oly kézzelfogható bizonyítékok birtoklását, melyek igazolják, hogy

---

*) L. *Baron Hompesch u. Josef II.* című értekezésemet. *Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung.* VI. kieg. köt. 651. l.

Poroszország úgy Magyarországon, mint Galicziában a fölkelést szítja.¹⁾

Poroszország, tényleg kezdettől fogva, figyelmes szemlélője volt II. József magyarországi fölforgató törekvéseinek. Midőn utóbbi a vármegyék fölsozlatásával, a törvénykezés terén a német nyelv behozatalát rendelte el, a bécsi porosz nagykövet a következőket írta Berlinbe: «A magyarok élénken érzik ezeket a változásokat és vannak még férfiak, kik vissza nem riadnak hazájok kiváltságainak erőteljes megvédésétől.²⁾ Ez a hír a porosz királyt, ki készen állott Ausztriával összetűzni, igen kellemesen érintette. Bécsi képviselője sürgönyére írónnal a következő megjegyzést írta: Gondolja-e ő — Podewils — hogy a császár, tekintettel a magyarok érzületére, kénytelen volna háború esetében Magyarországon csapatokat hátrahagyni és hogy a katonák kivonása esetében fölkelésre kerülhetne a sor?³⁾ 1786 novemberében pedig örömmel értesül Podewilstól arról, hogy egy valódi vagy színeskedő rajongónak a lovasság gyors beavatkozása nélkül majdnem sikerült volna a Szerbiával és Boszniával határos vidékeken, e fölkiáltással: «Magyarország trónja megürült», József alattvalóit új királyválasztásra rábírní.⁴⁾ Ebből ő azt a biztos reménységet merítette, hogy a császár sohasem lehet elég merész birodalmából minden katonai erőt elvonni.⁵⁾ Sőt, midőn meghallotta, hogy Magyarországon az elégedetlenség üszke a parázs alatt ég és csak valamely esemény kell ahhoz, hogy az föllángoljon, örömteljesen kiált föl: «Azt hiszem, hogy egy általános hadjárat alkalmával megtaláljuk útját és módját annak, hogy Magyarországon pártot szerezzünk magunknak».⁶⁾ Diez, a konstantinápolyi porosz követ szintén meg-

¹⁾ L. *Baron Hompesch und Jozsef II.* című értekezésemet. 653. l.

²⁾ Podewils a királyhoz. Bécs, 1786 október 28. Porosz titk. áll. Ausztria. Rep. 96. 154. C.

³⁾ A király megjegyzése Podewils sürgönyére, 1786 október 28. Por. titk. áll. levélt. Ausztria. Rep. 96. 154. C.

⁴⁾ Podewils a királyhoz. Bécs, 1786 november 1. U. o.

⁵⁾ A király megjegyzése Podewils 1786 november 1. sürgönyére: «Ceci me confirme d'autant plus dans l'idée qu'en cas de guerre prochaine ils ne pourront pas retirer toutes leurs troupes de la Hongrie.

⁶⁾ A király megjegyzése Podewils 1786 november 15-iki sürgönyére. Ausztria Rep. 96. 154 C. Por. titk. áll. levélt.

erősítette őt abban a föltevésében, hogy Magyarország elszakítására Ausztriától, a kellő pillanat immár elérkezett.¹⁾ A király előtt a helyzet annyira komolynak tűnt föl, hogy második, de sokkal befolyásosabb követét, báró Jakobit, szóbeli jelentés-tétel végett Berlinbe hívta.²⁾ Ámde mindezekkel az intézkedésekkel a vezető miniszter: gróf Hertzberg nem értett egyet. Ő erélyesen sikra szállott egy olyan ország föllázításának terve ellen, melynek uralkodója Poroszországgal még mindig barátságban él és a Diez-féle javaslatot keresztülvihetetlennek jelentette ki.³⁾ Frigyes Vilmos azonban egyáltalában nem volt hajlandó attól az eszméjétől elállani, mely annyira szívében feküdt. Erre annál kevésbbé látott okot, mert 1788 október 4-én bécsi képviselői immár jelentették, hogy: minden jel szerint, a magyar nemzetnek csak egy derék vezetőre volna szüksége, hogy a forradalom zászlóját kitűzze.⁴⁾ Most már nem akart a király többé a döntő lépéssel késni. «Mindazok után» — így irt ő 1788 október 14-én Jacobihoz — «miket a magyarok gondolkozásmódjáról, ugy az Ön sürgönyeiből, mint együtt folytatott beszélgetéseink alkalmával megtudtam, kérem Önt, hogy úgy a mint Ön ezeket a dolgokat ismeri, lehetséges volna-e részemre ott párthiveket szerezni, kik két különböző helyzetben állhatnának szolgálatomra. Az egyik az volna, ha alkotmánya biztosítását kívánná Magyarország. Kérje tehát azt én tőlem az ország, azzal fenyegetődve, hogy máskülönben függetlennek jelenti ki magát, az e miatti aggodalmat pedig félre nem érthető módon kell a császár lelkületébe csepegtetniök, mint például azzal, hogy az én támaszomat és a törökökét sürgetik. Ekkor én, közvetítésemmel, közbelephetnék, a mennyiben az alkotmány biztosítójának nyilvánítanám magamat és pedig azon föltétel mellett, ha a császár Felső-Szileziát nekem átengedi. A másik eset akkor állana elő, ha a császár meghalna. Ekkor eszközöket kellene találni Magyarország függetlenítésére és arra, hogy az soha se alkot-hassa többé az osztrák országok részét. Ezek az én gondo-

¹⁾ Marczali id. m, 308. l.

²⁾ César jelentése 1787 április 1. Por. titk. áll. levélt.

³⁾ Marczali id. m. 308. l.

⁴⁾ Podewils és Jacobi a királynak. Bécs, 1788. október 4. Ausztria, Rep. 96. 154 E. F. Por. titk. áll. levélt.

lataim, melyeket itt papírra vetek és most már elvárom tudósítását, hogy miként lehetne a dolgot keresztülvinni». ¹⁾ Világosabb, határozottabb szavakkal alig szította valaha uralkodó egy baráti viszonyban álló szomszéd birodalomban a forradalmat. Pontosán megjelöli azokat a körülményeket, melyek közepett az alattvalók lázadását uralkodóházuk ellen elvárja. És eddig az a föltevés uralkodott, hogy a király legbuzgóbb segítője ezen a végzetes úton báró Jacobi volt, az a porosz diplomata, kit a magyar összeesküvők bécsi bizalmi emberének tartottak. Úgyde az a kimerítő emlékirat, melyet utóbbi 1788 október 22-én sürgöny alakjában uralkodójához intézett, egészen más fényt vet az eseményekre. Jacobi ugyan nem szól egyenesen ellene Magyarország föllázításának, de ezt bizonyos, most még hiányzó föltételektől akarja függővé tenni. Bár elismeri, hogy az ország többsége mélységes gyűlölettel viseltetik a bécsi kormány iránt és évek óta nyeli le boszúságát, hogy az elégedetlenség immár tetőpontra hágott és hogy a nemzet legelőkelőbb férfiai örömmel ragadnak meg minden alkalmat, kiönteni szívök keserveit mindazok előtt, kik részéről sorsuk iránti érdeklődést tetelezhetnek föl. Első tekintetre tehát úgy tűnhetik föl a dolog — úgymond Jacobi — hogy ily hangulat mellett és kellő rendszabályok alkalmazásával nem volna kárbavesztett fáradság Magyarország függetlenítése. De Jacobi még sem nagyon bízik egy ilyféle kísérlet sikerében. Nem bízik] magyar] kortársai erejében, hogy velök szövetkezve diadalra juttathasson ilyes vállalkozást. «A magyar nemzet szellemének általános szemlélete» — így ír ő a királynak — «azt mutatja, hogy az vajmi sokat vesztett abból az erélyéből, mely egykoron arra ösztönözte, hogy a kényuralmi törekvéseknek, akár vére és jólléte fölázdosásával is, ellene szegüljön. Most, mikor már egy évszáz óta megszokta, hogy nyakát az igába nyujtsa és magát, lassanként, összes ősi kiváltságaitól megfosztva lássa, csak csekély számban léteznek Magyarországon oly egyének, kik képesek volnának fejedelmökkel szemben erőteljes életjelt adni magokról. Ugyan mindnyájan hangosan kiabálnak és bizalmas körben sikra szállanak az ellen, a mit zsarnokság és kényuralomnak

---

*) A király Jakobihoz, Potsdam, 1788 október 14. Ausztria. Rep. 96. 154. F. Por. titk. áll. levélt.

neveznek; de az udvar is elég ügyes volt a főrangvak megbízható részét ajándékok és kitüntetések segélyével magához bilincselni: másik részök, házasságkötések útján, az osztrák főnemességgel került összeköttetésbe; viszont a protestáns nemesség egy csekély része, az újabban kibocsátott türelmi rendelet miatt, hálával viseltetik a császár iránt. Föl kell tehát tételezni, hogy a magyar nemzetnek mintegy fele része ragaszkodik az osztrák Házhoz. «A mi pedig a parasztokat illeti» — így folytatja Jacobi — «ezek nagyrészt abban a hitben élnek, hogy azok a változtatások, melyeket a császár a magyar alkotmányon eszközölni szándékozik, rájuk nézve igen hasznosak lesznek; ők abban bizakodnak, hogy a császár megvédi őket a nemesség ellen. Igaz, hogy nemsokára csalatkozni fognak. De az is kétségtelen, hogy ha a nemesség elégedetlen része az uralkodó terveinek ellene szegülne, a parasztság segélyére nem számíthatna. A végső ok — úgy mond a nagykövet — mely miatt a magyarok nem mernék elégületlenségöket nyil-tan tanusítani, a hadseregben rejlik, mely itt fegyver alatt áll. A szót gyorsan torkukra forrasztanak. Ha azonban mégis akadna olyan párt, mely elég erős lehetne az álarcz eldobására, úgy, hogy a császár tanácsosnak láthatná kiabálásuk előtt meghátrálni, akkor az uralkodó jól ismert ingadozó és félénk jelleme mellett, úgy vélem, biztosra lehet venni, hogy ő, a körülmények előtt fejet hajtva, gyorsan helyreállítaná a magyarok kiváltságait, persze, mindig abban a reményben, hogy majd csak eljövend az a nap, mikor azok annál biztosabban megsemmisíthetők lesznek. A jogok újjáélesztése bizonyára fölélesztené azt a lelkesedést, melyet a magyar nemzet, a hétéves háború alatt, az osztrák uralkodóház érdekében, tanusított és ekkor nem kezeskedhetném a felől, ha vajon a magyarok csupa hálából, nem épen azon hatalmak ellen fordítanak-e erejüket, melyek hajlandók lettek volna az ő függetlenségöket örök időkre biztosítani.»)

Látható, hogy Jacobi, királyja terveit az adott viszonyok között nem helyezte. De ez nem tartá őt vissza azoknak az előfeltételeknek megjelölésétől, melyek mellett azokat mégis keresztülvihetőeknek tartotta. Nézete szerint, II. Frigyes Vil-

---

*) Jacobi a királyhoz. Bécs 1788 október 22. Rep. 92 No. 1. 1785—1788. Hertzberg levélváltásában Jacobival. Porosz titk. áll. levélt.

mosnak mindenekelőtt a lengyeleket kellene Oroszországtól való elszakadásra rábírnia és velök aztán szövetséget kötni. Csak ezekkel egyesülve volna szabad, ha a körülmények kényszerítőleg követelnék és a magyarok fejedelmökkel még kibékülve nem lennének, Magyarországra fegyveres erővel betörni. «Ebben az esetben» — úgymond Jacobi — «hinni merném, hogy Magyarországon lehetséges volna előnyös fordalmat támasztani és ezt a nemzetet függetlensége helyreállítása és biztosítása útján magunkhoz bilincselni». E nagy művelet előkészítéséül ő szükségesnek tartá a király számos hívét már most a legjobb hangulatban tartani. Ezenfölül ő két vagy három magyarnak, kiknek érzületét jól ismerte, értékére akarta adni, hogy ura a magyar nemzetet meg fogja védeni, sorsa iránt élénk részvételt viseltetik és leghőbb vágya, hogy annak helyzetén, kedvező alkalom adtával, könynyítsen. «Éfféle biztatgatások» — így végzi a követ emlékiratát — «legalább némi erőt kölcsönöznének időközben a magyaroknak, aztán majd csak rákerülhetne olyan eseményekre a sor, melyek Felséged terveinek megfelelnének».*)

II. Frigyes Vilmos, ki jól tudta, hogy az ő magyarországi tervei Hertzbergnél nem találnak visszhangra, Jacobi jelentését Möllendorff tábornoknak küldte meg. Utóbbi teljesen magáévá tette a bécsi követ fejtegetéseit és azt a nézetét fejezte ki, hogy be kell várni az időpontot, midőn József másnáborúk miatt kényszerítve lesz sergeit Magyarországból kivonni. De akkor aztán legott ki kell keresni azt a férfit, ki képes a mozgalom élére állani. Épen így szükséges a nemzettel, a vele szemben tanusított jogtalanságot és megvetést már most éreztetni, hogy annál erőteljesebb ellenállásra legyen előkészítve. «Ha azonban» — így végzi Möllendorff véleményét — «a dolgot már most meg kellene csinálni, akkor, nézetem szerint, ez csakis a törökök útján és pedig egy szerencsés hadjáratot követőleg, mehetne végbe. Mihelyt ugyanis ezek néhány tartományt vagy kerületet elfoglalnának, utóbbiakat szabaddá és függetlenné kellene, hogy nyilvánítsák, egyben csatlakozásra szólítván föl a többi tartományokat, sőt az egész királyságot, hogy egy szabad államot

---

*) Jakobi a királyhoz. Bécs, 1788. október 22. Por. titk. áll. levélt. Rep. 92 Nr. 1, 1785—88.

alkossanak, saját törvényeik szerint kormányozzák magokat és hogy a császár államai és a törökök között, a közvetítő hatalmasságok garantiája mellett, független országgént rendezkedjenek be. Ez, Felség, nézetem szerint, az egyetlen módzat, mely mellett ezt a dolgot a jelen pillanatban keresztül lehetne vinni. Mindazáltal azt hiszem, hogy az sokkal sikeresebben létesíthető, ha Felséged egy napon a császárral háborúba keverednék, a mennyiben a hadsereg ebben az esetben a királyságon kívül tartózkodnék és a nemesség könnyebben fölkelhetne». ¹⁾

Az összeütközés veszélye II. József és Poroszország között — egyik sem akarván engedni — csakugyan küszöbön állott. Ezzel a magyarok ellenállásra való ingerlésének gondolata is mindinkább tért foglalt. Most már a magyarok is előtérbe lépnek és mindaz, mit Jacobi és Möllendorf egy hadjárat esetére kilátásba helyeztek, tényleg megvalósulni látszott. A magyarok hön óhajtják a porosz király tevékeny beavatkozását. A török hadjárat szerencsétlen kimenetele, mely Magyarországot újabb pusztulással fenyegeté, az első okot szolgáltatta a porosz kabinethez való közeledésre. Néhány magyar hazafi el volt határozva a porosz fővárosba utazni és II. Frigyes Vilmost fölkérni, eszközölné ki a portánál, hogy ne elnyomó, hanem — a Habsburgok igájával szemben — szabadítóként lépjen föl. Mások ismét Jacobihoz fordultak, bírná rá urát, hogy küldjön egy hadtestet a Jablunka-szorozhoz, mely magyar katonákkal is megerősítenék. De mert az ellenségeskedések még nem törtek ki, a követ kitérő választ adott, lehetetlen lévén szerinte urának egy oly hatalmasság alattvalóit fölláztatni, melylyel még most békeségben él. Világosan hangoztathatja azonban, hogy ura csak szeretettel viseltethetik oly nemzet iránt, mely mint a magyar, erőteljességének ilyen nyilvánvaló jeleit képes adni. ²⁾ Gróf Hertzberg tökéletesen helyeselte Jacobi kijelentéseit. A míg Angolország és a porta magatartása ismeretlen, nem lehet szilárd elhatározást létesíteni. ³⁾

1) Por. titk. áll. levélt. II. Frigyes Vilmos kabinetjének aktái. Rep. 96. 154 B. Möllendorf a királyhoz. Berlin, 1788 november 17.

2) Jacobi Herzberghez, Bécs 1789 márczius 28. Rep. 92 No. 2. Por. titk. áll. levélt.

3) Hertzberg Jacobihoz, Berlin, 1789 áprtlis 4. U. o.

Ő volt az, ki akkoriban, épen a bécsi fogságból kiszabadult és Berlinbe jött báró Hompescht, állítólag magyar emissariust, az ő forradalmi ajánlataival rövidesen visszautasította.¹⁾ Báró Hompeschnek ebben az ügyben játszott szerepét már más helyen megvilágítottam.²⁾ Szükségesnek látszik azonban erről a különös férfiúról ezen a helyen is még egyet-mást elmondani. II. József, ki jól ismerte Poroszország törekvéseit, Hompesch német birodalmi bárót, ki pár év óta Magyarországon tartózkodott, mint állítólagos porosz bizalmi férfit, 1789 januárban, midőn Bécsbe jött, elfogatta. A mint Jacobi 1789 februárius 18-iki sürgönyéből látható, utóbbi a bárót nem ismerte és vele semmiféle személyes érintkezésben nem állott.³⁾ Hompesch azonban bécsi tartózkodását minden valószínűség szerint fölhasználta volna, hogy Jacobihoz közeledjék, hacsak közbejött elfogatása és Ausztriából történt kiutasítása ebben meg nem akadályozzák vala. A nélkül tehát, hogy a porosz követtel, ki iránt amúgy is bizalmatlansággal viseltetett,⁴⁾ egyetlen szót is válthatott volna, Hompesch, ki lelkes magyar hazafinak adta ki magát, Németországba ment. A weimári herceg, ki öt korábbi időkből ismerte,⁵⁾ a braunschweigi herceghez ajánlotta. Utóbbi öt egy levéllel látta el, melylyel Berlinbe ment. Károly braunschweigi herceg, ki előtt Hompesch új honfitársai jelentékeny részének küldöttjeként mutatkozott be, hogy Poroszország segítségét a Habsburgok uralmának megbuktatásához kieszközölje,⁶⁾ óvakodásra

¹⁾ *Budapesti Szemle* 1895. és *Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung*. VI. kieg. köt., Berlin 1789 április 11. U. o. «Un certain emissaire hongrois est aussi venu ici, mais je l'ai renvoyé tout court». Hompesch épen ekkor jött Berlinbe.

²⁾ *L. Báró Hompesch és II. József* című ért. Hertzberg Jacobihoz.

³⁾ Jacobi Hertzberghez, Bécs, 1789 febr. 18. Rep. 92 No. 2. Por. titk. áll. levélt.

⁴⁾ Károly braunschweigi herceg Hertzberghez. Braunschweig, 1789 ápr. 4. Por. titk. ill. levélt. Magyarország. Rep. XI. No. 279. titk. áll. levélt. «... duquel (Jacobi) il parait se défier».

⁵⁾ A weimári herceg a braunschweigi herceghez. Weimar 1789 márcz. 26. U. o.

⁶⁾ A braunschweigi herceg Hertzberghez 1789 április 4. «Son (Hompesch) projet est de faire des propositions au roi de la part d'une partie considérable de la nation hongroise pour secouer le joug de la maison d'Autriche».

figyelmeztette a porosz minisztert ez ember irányában, ki esetleg még osztrák kém is lehet.¹⁾ Hertzberg a gyanút nem találta alaptalannak és abban a véleményben volt, hogy a király efféle emberekkel mindaddig ne álljon szóba, míg a béke a császári udvarral fönnáll.²⁾ II. Frigyes Vilmos, ki tekintetét folyvást Magyarországra irányozta, nem akarta, úgy mint Hertzberg, Hompescht meghallgatás nélkül elutasítani. Meghagyá tehát Hertzbergnek, adná Hompeschnek értésére, hogy most még nem érkezett el az az idő, midőn utóbbi javaslataival élni lehetne. A miniszternek egyben elrendelte, hogy a nevezett férfit, a nélkül, hogy iránta különös bizalmat tanusítana, igyekezzék alkalmasabb időkre, mint használható eszköz, rendelkezésre tartani. Együttal fölvetette azt a kérdést, ha vajon Brandenburgnak, lévén az utolsó magyar király neje ennek a háznak herczegnője, nincsenek-e jogai Magyarországra nézve? Hisz a magyarok erről Jacobi előtt említést tettek.³⁾ Hertzberg, királya parancsára, 1789 április 11-én hosszas beszélgetést folytatott Hompeschsel, melynek folyamata alatt utóbbi többször hangoztatta, hogy ő a nemzet többségének és a legelőkelőbb főuraknak a követe⁴⁾ és hogy a magyarok leghőbb óhajta, hogy egy angol vagy porosz herceget válaszszanak királyukká.⁵⁾ Szavai megerősítéséül Hompesch Károly, német birodalmi báró, egy állítólag «a magyar rendek» szerkesztette iratot nyújtott át «hazájok nyomoruságairól». A kísérő irat a magyar nemzet bizalmi szavazatát tartalmazta «a legnagyobb miniszter és erényekben gazdag bölcs» irányában és részére hálából a magyar nemes-

¹⁾ A braunschweigi herczeg Hertzberghez, 1789 április 4.

²⁾ Hertzberg a királyhoz, Berlin, 1789 április 8. «Le duc de Bronsvic soupçonne non avec tort à ce qu'il me paraît, que cet homme qui n'est pas Hongrois de nation, pourrait être un emissaire de la cour de Vienne. Je crois qu'en général V. M. ne vondra pas éconter de gens de cette sorte aussi longtems qu'elle est en paix avec la cour de Vienne».

³⁾ Marczali id. h. 309. Wittichen, id. m. 85. l.

⁴⁾ Hertzberg a királyhoz, Berlin, 1789 április 12. Magyarország. XI. No. 279. Titk. Por. titk. áll. levélt.

⁵⁾ U. o. «... qui (les Hongrois) étoient prêts a se révolter contre leur domination présente et ne souhaitoient pas mieux que de s'élire un roi d'une des maisons d'Angleterre ou de Prusse».

séget «jövendelő uradalmakkal» kapcsolatban helyezi kilátásba.¹⁾

Hertzberg csak nagy nehezen szánta rá magát erre a kihallgatásra. Hisz ő előtte Magyarország föllázításának gondolata a béke ideje alatt nagyon gyűlöletes volt, mert ez csak ok nélkül ingerelné a császár bizalmatlanságát.²⁾ Igyekezett tehát Hompescht Berlin elhagyására és incognitója megóvására rábírní. Ezt ő annyival szükségesebbnek tartotta, mivel Hompeschben, ha nem is kémet, de egy «archikalandort» látott, ki a főurak részéről semmiféle küldetést sem nyert és a kívül szóba állani szörnyű veszedelmesnek látszott.³⁾ A porosz király azonban mindezek ellenére, megtűrte Hompescht székvárosában, sőt nemsokára tárgyalásokba is bocsátkozott vele az iránt, hogy II. József trónja Károly Ágost weimari herczeggel töltsék be.⁴⁾ E tervbe bizonyos Beck is beavatottnak látszott lenni, hihetőleg ugyanaz a magyar nemes, ki egy hóval Hompeschnek Berlinbe érkezése után, Jacobi előtt ugyanolyan tervekkel állott elő, mint a milyeneket a birodalmi báró II. Frigyes Vilmos előtt pendített meg. Ez fogadkozott a követ előtt, hogy őt a legelső családok tagjai bízták meg, kik közül némelyek csakugyan lelkes hazafiakként voltak Jacobi előtt ismeretesek.⁵⁾ Habár a porosz követ nem kételkedett Magyarország mélységes izgalmban, még sem akart 1788 október 22-iki sürgönyében kinyilvánított alapelveitől eltérni és vonatkozólág átnyújtani szándékolt emlékiratot elfogadni. Csak hosszas huzódozás után és miután meggyőződött az iratnak mód fölött érdekes, de jelenlegi birtokosára nézve veszélyes tartalmáról, határozta el magát annak átvételére. Mikor azonban a nemes leleplezte honfitársainak azt a szándékát, mely

¹⁾ Magyarország. XI No. 279. Titk. Por. titk. áll. levélt. Wittichen di. m. 85. l.

²⁾ Hertzberg a királyhoz. Berlin, 1789 ápril 12. Magyarország. XI. No. 279. Titk. Porosz titk. áll. levélt.

³⁾ U. o. Ce (Hompesch) n'est pas un homme sûr; il n'est sûrement pas autorisé par les magnats de Hongrie et on ne sauroit entrer en rien avec lui sans se compromettre beaucoup.

⁴⁾ L. erre nézve Hompesch báró és II. József cz. értekezésemet id. h. 669—674. l.

⁵⁾ Jakobi Hertzberghez. Bécs. 1789 május 19. Rep. 92. No. 1. Por. titk. áll. levélt.

szerint a királyhoz bizalmi emberöket öhajtanák kiküldeni, ö határozottan rosszalta ezt a tervet. «Nyomatékosan tanácsoltam neki» — így szöl Jacobi 1789 május 19-iki tudósítása — «akadályozná meg illetén lépés végrehajtását, mert egyrészt föltételezem annak teljes sikertelenségét, másrészt az az egész nemzetre nézve végzetessé válhatnak. Úgy látszik azonban, hogy intelmeim nem gyakoroltak rá benyomást». ¹⁾ Alig lesz téves az a föltevés, hogy 1789 novemberének elején ugyanaz a férfú utazott több magyar főúr küldöttjeként Berlinbe, kit Jacobi a magyar követnek Poroszországba menesztéséről lebeszélni igyekezett. Ez pedig a már említett Beck volt, ki Vécsseyvel, Semseyvel és más előttünk ismeretlen befolyásos személyekkel, bensö egyetértésben, folytatta a tárgyalásokat. Míg azonban a király a magyar emissariust a lehető legbarátságosabban fogadta és öt arról is biztosítá, hogy 1790 tavaszán megindítja Ausztria ellen a hadjáratot, így akarva a magyarok bizalmát megszilárdítani: Jacobi Bécsben el volt határozva, hogy minisztere, gróf Hertzberg hozzájárulása nélkül, Poroszország segélyét illetöleg semmiféle kijelentést sem fog tenni. Folyvást aggódott, hogy az uralkodójukkal elégületlen magyarok öt a végsö pillanatban cserben fogják hagyni. És meny nyire örült óvatosságának, midön II. József összes újításait egyetlen tollvonással megsemmisítette, hogy így a fölizgatott nemzettel kibékülhessen. «Elöre megmondottam» — így ír ö, 1790 február 5-iki sürgönyében Hertzberghez — «1788 október 22-iki jelentésemben, mindazt, mi a magyarokra nézve bekövetkezett és Nagyméltóságod fejtegetéseimet akkoron helyeslésével tüntette ki. Hacsak a császár iránti gyölölet és bizalmatlanság nem vert volna már igen mély gyökereket, nem kezeskedem arról, hogy a magyarok ne tennének erőfeszítéseket a császárnak katonákkal és pénzzel leendő támogatása érdekében.» ²⁾ Persze nemsokára kitünt, hogy József önföláldozása nem találkozott azzal az általános lelkesedéssel, ³⁾ melyet

¹⁾ Jacobi Herzberghez, Bécs, 1789 május 19. Rep. 92 No. 1. Por. titk. áll. levélt.

²⁾ U. a. 1790 febr. 5. Rep.; 92. n. 3—4. 1790—1 Por. titk. áll. levélt. L. ugyanannak sürgönyét is ugyanarról a napról a királyhoz. Ausztria. Rep. 96. 154. J. U. o.

³⁾ U. a. Bécs 1790 febr. 20. Rep. 92. No. 3—4. Por. titk. áll. levéltár. «Il s'en faut beaucoup que toute la Hongrie soit dans

Kaunitz és Pergen gróf, a rendőrminiszter, a régi alkotmány visszaállításától vártak, a mit ők tanácsoltak a halálos beteg császárnak.*) A porosz királyra nézve tényleg mi sem lett volna kellemetlenebb, mint a magyarok kibékülése a császárral. Ő tehát sietett is őket figyelmeztetni, nehogy József szavainak hígyenek. «Őn jól teszi» — így utasítja bécsi képviselőjét — «ha megmondja Becknek, Semseynek, Vécseynek, hogy még ha a magyar nemzet elég balga is volna a császár ígéreteiben bízni, mégis föl kell felele annyi józan ész tétélezni, hogy kiváltságait csakis az én garantiám és Törökországé mellett fogja elfogadni, hogy megóva legyen mindazoktól a szerencsétlenségektől és elnyomatásoktól, melyeket a Habsburg-háztól tapasztalt».**) Ily utasítás után nagy elégtételére szolgálhatott tehát II. Frigyes Vilmosnak, midőn Jacobi jelentette, hogy Magyarországon a kormány nagy előzékenysége mellett is, van egy erős párt, mely az osztrák iga lerázásához ragaszkodik, mi több, hogy Brandenburg garantiáját is érvényesíteni akarják, mint a melynek jótállása mellett jött volna 1606-ban Magyarország rendei és II. Mátyás között a béke létre, úgy hogy a király leghőbb kívánsága már-már

---

l'enthousiasme de la reconnaissance pour la restitution des privilèges, une grande partie persiste dans le system de pousser la pointe et de tâcher de se rendre independante. Leur idée me parait de la dernière difficulté dans l'exécution, mais si cette nation se souleve, ce seroit le comble de la disgrâce pour le nouveau souverain». Lásd még ugyanannak sürgönyét a királyhoz, ugyanarról a napról. Ausztria. Rep. 96. 154. J.

*) Jacobi a királyhoz, Bécs, 1790 febr. 17. Ausztria. Rep. 96. 154. J. Por. titk. áll. levélt. «Il n'est plus douteux que la restitution des privilèges Hongrois a été arrachée à l'empereur par les rapports que le comte Pergen lui a faits sur les propos qu'on tenoit en Hongrie et les mouvemens qui s'y faisaient. Ces rapports ayant été l'objet de plusieurs conférences entre le prince Kaunitz et les chanceliers d'Hongrie et de Transsilvanie il en a résulté les représentations les plus fortes de la part de ces trois ministres; aussi ont-elles si bien intimidé ce souverain qu'à l'heure qu'il est il n'est pas encore entièrement rassuré sur la réconciliation sincère de cette nation avec lui et si les notions préalables qu'on a de la Hongrie se confirment; il se pourroit fort bien que la condescendance de S. M. au lieu d'être reçue avec reconnaissance, animat encore d'avantage les mécontents de ce royaume et haussent leurs prétentions».

***) A király Jacobihoz, 1790 február 10-én. Ausztria. Rep. 96. 154. J. Por. titk. áll. levélt.

megvalósulni látszott. A legnagyobb titoktartás terhe alatt azt is közölték Jacobival, hogy a császár ellenfelei időnyerés céljából, az országgyűlés egybehívásához és ahhoz fognak ragaszkodni, hogy egyetlen magyar katonát se szabadjon az ország határain kívül alkalmazni, hogy továbbá a katonák csak az ország zsoldjában álljanak. Az összeesküvők figyelmeztették a nagykövetet, ügyelne a legnagyobb gondossággal arra, nehogy neve az övékkel kerüljön összekötetésbe, mert csak így lesz lehetséges őket szóval és tettel támogatnia.¹⁾

Így alakultak a viszonyok, midőn József szemei 1790 február 20-án örökre lecsukódtak, a mit hosszabb idő óta sokan, mint megváltást a fenyegető veszélyből, óhajtottak.²⁾ Utódja, Lipót, toscanai nagyherceg részére, egy alapjaiban megrendült monarchiát hagyott hátra. Vajon fog-e sikerülni az utódnak, ki fivére erőszakos politikáját soha sem helyeselte, az izgalom hullámaait lecsillapítani? A ki csak a Bécsben élő magyarok szavát hallotta, a kiket magánérdekők a bécsi udvarhoz kötött, az könnyen juthatott arra a gondolatra, hogy az alkotmány helyreállítása a nemzet és uralkodó kibékülését teljessé tette.³⁾ Maga Jacobi, ki még rövid idő előtt más nézetben volt, most, annak a lelkesedésnek hatása alatt, melyet a szent korona hazavitele idézett elő, arra a meggyőződésre jutott, hogy Magyarországon nem is fordulhatott volna elő forradalom.⁴⁾ De még ugyanazon a napon, melyen ezt a kijelentést tette, sietett is azt visszavonni és egyáltalában nem lát-

¹⁾ A király Jacobihoz, 1790 febr. 20. U. o.

²⁾ U. a. ugyanahhoz 1790 jan. 2. U. o. «Il est révoltant en quelle sorte d'entendre combien ses propres sujets souhaitent d'en être délivrés. Il n'y a qu'une voix pour dire que sa mort seule peut sauver la monarchie du précipice aux bords duquel elle se trouve. U. a. 1790 jan. 27. U. o.

³⁾ Jacobi a királyhoz, 1790 febr. 3. Ausztria. Rep. 96. 157. J. Por. titk. áll. levélt. «La grande partie des Hongrois qui sont ici étant d'ailleurs créatures de la cour ne parlent que des ressources immenses que l'empereur peut tirer de leur pays; ils promettent d'avance un don gratuit de plusieurs millions et, à les entendre, ils sauveront une seconde fois la monarchie autrichienne de sa ruine totale comme ils l'ont fait à l'avènement de Marie Thérèse au trône. Il n'y a que peu d'Hongrois qui ne se rendent pas encore de ces résolutions et pensent qu'il faut en attendre l'exécution».

⁴⁾ U. a. ugyanahhoz, 1790 febr. 24. Magyarországi királyi id. m. 312. 1. jegyzet.

szott megbánni, hogy február 20-án azt tanácsolta az elégteleneknek, miként egy bizalmi férfit, késelem nélkül Berlinbe, a királyhoz küldjék ki.¹⁾ «A magyar ügyek» — írja ő február 24-én — «mind rosszabbul alakulnak az udvarra nézve. Eddigél minden bekövetkezni látszik, a mi Felsőnek erre a nemzetre vonatkozó szándékait előmozdithatja».²⁾ Most már egy pillanatil sem kételkedett többé, hogy Magyarország nem egyhamar fog nyugalomhoz jutni. Hisz az elégtelenek el voltak határozva, hogy ha már meg is tűrik József utódját, őt mindenesetre árnyékkirálylyá teszik. Jacobi tudósítása szerint szilárd elhatározásuk volt, az uralkodó hatalmát minden irányban korlátozni és a magokét minden áron kiterjeszteni. Arról is biztosította őt Beck, hogy Lipótnak a különben három hó alatt összehívandó országgyűlésen kívül semmi kilátása sincs a legkisebb segélyhez is jutni. Ha pedig a rendek egyszer összegyűltek, folytató a magyar nemes, akkor a király számíthat rá, hogy minden attól a támogatástól fog függni, melyet az ő részéről elvárnak. Csakis borzadva gondolhatnak II. Frigyes Vilmos gondolkozásmódjának megváltozására. Beck egyidejűleg azt is tudatta, hogy Pitthez, Londonba is, egy követet akarnak küldeni.³⁾ Bármily nagy volt legyen azonban az izgalom, annyi bizonyosnak látszott, hogy a porosz hadsereg behatolása nélkül, nyílt fölkelésre sohasem kerül a sor. Még a legvakmerőbbek sem mertek, saját szakállukra, semmit sem kezdeményezni. Úgyde Frigyes Vilmos mindaddig még csak nem is gondolt Szent István országaiba leendő betörésre, míg a háborút Ausztriának meg nem üzeni. Rá nézve Magyarország csak politikai eszköz volt ellenfele megalázására. Mihelyt utóbbi az ő kívánságait és követeléseit kielégíti, édes keveset törődött ő a magyar nemzet függetlenségével. Persze most, mikor Ausztria még nem hátrált meg, megkövetelte a porosz politika az elégtelenség ében- és a király támogatásának és segélyének kilátásban tartását. 1790 márczius 13-án a király következőleg rendelkezett: «Jacobi adja a magyar elégtelenek értésére, hogy én a lovasságot Felső-Szilézia határánál immár összevonom és hogy az összes

1) Jacobi a királyhoz, 1790 febr. 20. Ausztria. Rep. 96. 154. J.

2) U. o.

3) U. o.

sziléziai csapatok szabadságoltjait április 8-án behívatom és pedig legelsőbben az ittenieket». ¹⁾ Egészen hasonló politikát követett Lipót is magyar alattvalóival szemben. Poroszország harcias magatartására tekintettel, mindent elkövetett az ő lecsillapításukra. Kaunitz-czal egyetértve, a legszelidebb hírokat kezdette pengetni. ²⁾ Jóllehet módfölött megbotránkoztatá az a, bár csak közvetve értésére adott kíváncságot, hogy tűrje el a magyar alkotmánynak Poroszország részéről való biztosítását, mégis, tekintve az erről az oldalról fenyegető veszélyt, jobbnak látta haragját elfojtani és a magyar nemzettel folytatott alkudozás rendjén, az engedékenységgel és engesztelődéssel szellemét éreztetni. Az udvar úgy viselkedett, mintha a porosz garancia iránti mozgalomról mit sem sejtene és igyekezett ilyféle törekvések ellensúlyozására maga részére, kéz alatt pártot szerezni. ³⁾ A magyar ellenzék jól tudta, hogy Lipót csak kénytelenségből tanusít engedékenységet; ezért iparkodott a porosz királyt, József utódja iránti ellenséges magatartásában megszilárdítani. Kérte II. Frigyes Vilmost, hogy Lipóttal, az országgyűlés megnyitása előtt semmi szín alatt se kössön békét. ⁴⁾ Mi sem verte tehát azt jobban le, mint az, a bécsi udvar részéről hihetőleg szándékosan terjesztett hír, hogy a porosz

¹⁾ «Jacobi doit faire valoir aux Hongrois mécontens que je rassemble déjà de la cavalerie au (sic!) frontière de la Haute-Silésie et que les congédiés de tous (sic) les troupes de la Silésie rentrent le 8 avril et celle (sic) d'ici le premier. Ausztria. Rep. 96. 154. J. Por. titk. áll. levélt.

²⁾ Jacobi a királyhoz, Bécs, 1790 márcz. 10. U. o. «Quant aux conseils du prince Kaunitz pour gagner la confiance des sujets, je sais de science certaine qu'il est d'avis que dans les conjonctures actuelles le nouveau roi doit montrer la plus grande condescendance à l'égard des prétentions des Hongrois et des états des autres provinces et on voit bien partout ce qui se passe jusqu'ici à cet égard que les conseils du prince Kaunitz sont d'accord avec l'inclination du souverain».

³⁾ U. a. Bécs, 1790 május 8. Ausztria Rep. 96. 154. K. Por. titk. áll. levéltár. «La cour est informée en partie des pourparlers des comitats sur cet objet, mais elle fait semblant de l'ignorer et tâche sous main de gagner un parti qui puisse contrebalancer les mécontens».

⁴⁾ U. a. «On m'a prié de faire connaître à V. M. les desirs des Hongrois afin que cette signature ne se fit pas au moins avant l'ouverture de la diète en Hongrie».

király kész Ausztriával békés kiegyenlítést létesíteni.¹⁾ Az elé-
gületlenek, kik magoknak bizonytságot akartak szerezni, egye-
nesen Jacobit kérdezték meg, mi való a dologból? A porosz
diplomata, ki nem akarta őket elkedvetleníteni, nyugodtan azt
válaszolta, hogy ő az egész dologról mit sem tud. Újból is biz-
tosította a kérdezőket, hogy ha alkotmányuk biztosításáért a
királyhoz fordulnának, ez kívánalmukat a legjobb fogadtatás-
ban részesítené.²⁾ Maga Frigyes Vilmos pedig, ki egy oly pom-
pás és hatékony kényszereszközzel, mint a milyen az ő kezé-
ben a magyar ellenzék volt, nem szívesen mondott le, saját-
kerüleg ezeket írta követe jelentésére: «Igyekezzék a magya-
rokat jó szándékaikban megtartani. 12-én (junius) Sziléziában
a hadsereg élén leszek. Jacobi csak ennyit mondjon nekik».³⁾
A király, ebben az időben, valójában, csak a háborúra gondolt.
A hadsereg élén, így nyilatkozott ő most, kevésbé kell enge-
dékenynek lennie, mint a kabinet csöndjében. Fényes ered-
ményekről álmodozott és számítása szerint Poroszország Tö-
rökországnak, Bécs előtt, Svédországnak Szent-Pétervár előtt,
fog kezet nyújtani.⁴⁾ Ebbe, a szakavatott férfiak részéről már
akkor légvárnak kijelentett számításba nagyon jól beleillett
Magyarország föllázítása és maga a király által támasztandó
az a követelés, hogy Magyarország alkotmánya Poroszország
részéről biztosítsák.⁵⁾

Bármily harezrakész volt azonban Frigyes Vilmos, mégis
beleegyezett a békealkudozások bevezetésébe, czélul tűzve ki
az orosz-török béke előtti status-quo helyreállítását. A bécsi
udvar jól tudta, mit csinál, mikor engedékenynek mutatkozott,
hogy így Magyarország minden kilátását az idegen segély te-
kintetében elvonja és ezzel ellenállását megtörje. De épen
ekkor újból kérték az elégületlenek Jacobi útján a porosz
királyt, ne hagyná el őket. Július 3-án tudósítja urát a kö-
vet, hogy, a közbeszéd szerint, a magyarok készek alkotmá-
nyuk Poroszország részéről leendő biztosítását követelni, ha-

¹⁾ Jacobi a királyhoz, Bécs, 1790 máj. 26. U. o.

²⁾ U. a. ugyanahhoz, Bécs, 1790 május 8.

³⁾ A király resolútiója a máj. 26-iki sürgönyre. Por. titk. áll.
levéltár.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Érdekes, hogy Bismarck 1866-ban szintén tervbe vette a
magyar alkotmány garantiáját. Abban az instructióban, melyet 1866

csak eleve megnyugtatót nyerne, hogy a király nem fogja őket a békealkudozások alkalmával a bécsi udvar boszújának kiszolgáltatói.¹⁾ Mély benyomást gyakorolt Berlinben, midőn Jacobi néhány nap multával, jelentette, hogy egy, az egész mozgalom élén álló főúr Budáról egyenesen Bécsbe ő hozzá utazott, megbízható értesítést kérvén az iránt, ha vajon minden körülmények között számíthatnak-e a magyarok Lipót elleni állásfoglalásukban a király hathatós védelmére. Ha — így nyilatkozott a főúr — erre a fontos pontra nézve teljes megnyugtatót nem nyernének, akkor nem kezeskedhetik pártja elhatározásairól. Hisz kétségtelen, és ezt mindenki tudja, hogy Lipót, mihelyst szabad kezét nyer, erőszakos rendszabályokhoz fog a hazafiak ellen folyamodni. Ezért kívánják, hogy a király késlekedjék még legalább 3—4 hétig a békekötéssel. E közben követelhetnék az alkotmány biztosítását és Lipót, Poroszország részéről szorongatva, nem merné őket e szándékukban megakadályozni. Egy gyors béke — úgy mond a főúr — elkedvetlenítené és minden további lépéstől visszatartaná a «jobbérzelműeket».²⁾ Ezek a hírek nem is téveszték el hatásukat Hertzbergre. Ő maga, ki eddigelé visszautasító magatartást tanúsított Magyarország irányában, ebben a pillanatban mélyen átérezte, mily nagy fontossággal bír a magyarok egyszer fölszított ellenállásának ébrentartása. Most már ő tanácsolta urának, elegyedjék bele Ausztria zavaraiba. Ha Lipót — így vélekedett Hertzberg — vonakodnék a porosz békepontokat aláírni, követeljen II. Frigyes Vilmos teljes bocsánatot az összes, elégtelenséggel gyanúsított magyarok részére és ragaszkodjék alkotmányuknak Poroszország részéről leendő biztosításához. A legkönnyebben ez úgy mehetne végbe, ha maga a nemzet nyilvánosan lépne föl alkotmányának Poroszország részéről leendő biztosítása érdekében és pedig ezzel nem a királyhoz, hanem saját uralkodójához for-

---

julius 9-én gróf Goltz, párisi követhoz intézett, említi, hogy a porosz király a magyar alkotmány esetleges biztosítására is gondol. Sybel, *Die Begründung des deutschen Reiches durch Wilhelm I. V.* kötet. 251 lap.

¹⁾ Jacobi a királyhoz, Bécs, 1790 júl. 3. Ausztr. Rep. 96. 154. L. Por. titk. áll. levélt.

²⁾ Jacobi a királyhoz, Bécs. 1790 júl. 6. Ausztr. Rep. 96. 154. N. Marczali id. m. 320. l.

dulna.¹⁾ Erre II. Frigyes Vilmos, ki a béke és a háború között ingadozott, és nem akart Lipót lázongó alattvalóinak támogatásáról lemondani, schönwaldei főhadiszállásából júl. 12-én ezeket írta Jacobinak: «Ha a magyarok hajlandóknak látszanak tőlem kiváltságaik biztosítását kérni, azok följújtásával, melyeket 1606-ban egy brandenburgi vagy jägerndorfí ögróftól nyertek, akkor elvárom, hogy ily ajánlattal a magyar király előtt lépjenek föl, azt nyomtatvány útján terjeszszék, hogy, az igazsághoz hiven, elmondhassam, miként a magyarok ilyes kívánságáról a nyilvános lapokból értesültem, mely kívánság sokkal jobban össze van kötve saját érdekeimmel, hogysen azt, alkalmilag, Ő apostoli Fölsége előtt föl ne említsem. A mi pedig a magyar főúrnak a békekötés idő előtti aláírása miatti aggodalmát illeti, ezt magok a tények fogják megezáfolni és az ő barátainak elegendő idejük lesz arra, hogy az Ön említette rendszabályokhoz nyúljanak».²⁾ A király nem is akart többé a tevékeny beavatkozással késlekedni. Megparancsolta tehát már most miniszterének, tegyen a Berlinben tartózkodó osztrák követnek, Reuss herczegnek, a biztosításra vonatkozó ajánlatot.³⁾ Úgy látszik azonban, hogy az mégsem történt.⁴⁾ Annyi bizonyos, hogy mindazok a hírek, melyeket II. Frigyes

³⁾ Herzberg a királyhoz, Reichenbach, 1790 júl. 9. Acta Reichenbach. Rep. 96. 154. N. Por. titk. áll. levéltár. Herzberg még megjegyzi: «Si V. M. approuvait ces idées, je pourrais instruire en conséquence le Sr. de Jacobi et l'autoriser d'en informer les Hongrois confidens et bien intentionnés et de les assurer de la protection de V. Mté. en cas de paix ou de guerre».

¹⁾ Ausztria. Rep. 96. 154. K. Por. titk. áll. levélt.

²⁾ Hertzberg a királyhoz, 1790 júl. 12. Acta Reichenbach. Rep. 96. 154. N. Por. titk. áll. levélt. «Si j'ai pris la liberté d'ouvrir mes idées sur la garantie de la constitution hongroise, c'est que V. M.-té m'avait ordonné d'en faire la proposition au prince Reuss et qu'on ne peut pas aisément revenir d'une proposition qu'on a une fois faite officiellement». Ezt a «proposition»-t illetőleg lásd Ranke *Sämtliche Werke* 31. 32. köt. 550. l.

³⁾ Ranke, *Sämtliche Werke* 31. 32. köt. 551. A király Hertzbergnek, 1790 júl. 12. Quant aux Hongrois, je ne sais d'où Vous prenez que je veux faire de leur garantie une condition sine qua non. Il s'entend avant toute chose qu'ils me demandent eux-mêmes cette garantie, ce qu'ils ont voulu faire le 14 prochain et alors il y aura lieu moyen d'en glisser quelque chose aux ministres Autrichiens d'une manière modérée.

Vilmos Magyarországból kapott, csak megerősíthették őt abban a nézetében, hogy Ausztria elleni esetleges háborújában erről az oldalról erőteljes támogatásra számíthat. Lusi ezredes, ki akkoriban mint porosz követ, Konstantinápoly felé utaztában, Bécsben tartózkodott, úgy vélekedett, hogy ha Frigyes Vilmos kénytelen volna valamikor kardot rántani, erre sohasem nyílnék kedvezőbb alkalom, mint most. «A magyarok» — úgy mond 1790 júl. 26-iki levelében — «többé már nemesak izgatott és nyugtalan emberek, hanem egy egész nemzetet alkotnak, egy harcziás és hatalmas nemzetet, mely szavát fölemeli uralkodója ellen. Az osztrák trón alapjaiban meg van ingatva és Felsőséged Európa egyik legelső monarchiájának sorsát tartja kezei között». ¹⁾ De épen azokon a napokon, midőn Lusi gróf ekként nyilatkozott, az alkalmazkodó Lipót belenyugodott sorsában és aláíratta Reichenbachban a békepontozatokat, melyek a kitörni készülő háború veszélyének véget vetettek.

Gróf Hertzberg úgy érezte, hogy Poroszország a legnagyobb szolgálatot tette Ausztriának a reichenbachi conventióval, a mennyiben három királysággal, azok közt Magyarországgal, ajándékozta meg, a melyek már készen állottak az elszakadásra. ²⁾ Jóllehet a békepontozatok aláíratlak, a nyugalom még sem akart helyreállani. II. Frigyes Vilmos még egyszer föl akarta a hirhedt Hompescht a magyarok föllázítására használni. De Jacobi kijelentette, hogy most már minden további beavatkozás idejét múlta, minthogy a királyi hitlevél, mely a nemzet és királya közötti viszonyt szabályozza, immár elkészült. ³⁾ Nem tudjuk, ha vajon követte-e

¹⁾ Lusi ezredes jelentése, Bécs, 1790 júl. 26. Por. titk. áll. levéltár. Reichenbach. Rep. 96. 154. N. Lusi gr. ezredes a Törökországgal kötött szerződés ratificálása érdekében utazott Konstantinápolyba. Lusit illetőleg l. Bailieu czikkét a *Deutsche Biographie* című gyűjtemény 19-dik kötetében.

²⁾ Hertzberg Césarhoz, Boroszló, 1790 aug. 10. César hagyat. Rep. 92. No. 6. Por. titk. áll. levélt. «Je trouve cette paix plus favorable pour l'Autriche que pour la Prusse. Celle-ci perd tous les frais d'une campagne et toute espérance de consolidation pendant qu'elle rend à l'Autriche trois royaumes, la Galicie, la Hongrie et la Belge qu'elle était presque sûre de perdre dans le cas d'une guerre». Épen így nyilatkozik Césarral szemben aug. 13-án. U. o.

³⁾ Jacobi, Bécs 1790 aug. 21. Reichenbach. Rep. 96. 154. N. Por. titk. áll. levélt. «Il paraît selon le contenu de mon très-humble

Frigyes Vilmos azonnal képviselője tanácsát. Tény, hogy csak 1790 októberében szánta rá magát a teljes lefegyverezésre. Ebben az időben ment parancs Knobelsdorff báróhoz, a konstantinápolyi porosz követhez, szólítaná föl a törököket, hogy ne izgassák többé ellenállásra a magyarokat Ausztriával szemben.¹⁾ Most, midőn Poroszország az ingadozó politika terére lépett és nem rántott merészen kardot, minden ilyen kísérlet hihetőleg kárba veszett fáradság lett volna. Lipót jól ki tudta szomszédja habozó magatartását a maga javára aknázni. Dolgait igen ügyesen vitte, sikerült neki az elégületleneket megosztani és őket azzal az álhirrel megfélemlíteni, miként Poroszország az összeesküvők neveit elárulta.²⁾ E mellett a katolikus papság tagjaiban hatalmas udvari pártra tett szert.³⁾ Utóbbiak oly nagy túlsúlyra jutottak az országgyűlésen, hogy most már a porosz garantiára vonatkozó minden javaslatot bizonyára magok a rendek hűtlenségnek jelentettek volna ki.⁴⁾

---

rapport d'aujourd'hui que toutes les insinuations que le Sr. Hompesch pourrait encore vouloir faire de bouche en Hongrie seroient trop tard, le pacte inaugural étant une fois rédigé; la nation ne peut plus rien demander au delà que par supplication».

¹⁾ Utasítás Knobelsdorffhoz Konstantinápolyba. Berlin, 1790 okt. 1. Rep. XI. Törökország. 275 d. Porosz titk. áll. levélt. «Depuis que la paix est assurée entre la Porte et l'Autriche vous ne devez plus échauffer ni exciter les Turcs à fomenter et à entretenir le mécontentement des Hongrois afin qu'on ne puisse pas me faire aucune reproche là-dessus».

²⁾ Jacobi, 1790, aug. 28. Rep. 96. 154 K. «On a aussi publié à Bude qu'on avait montré à Reichenbach au baron de Spielmann les signatures des représentations de plusieurs magnats qui ont imploré l'assistance de V. M.-té et que le roi d'Hongrie connaissant ainsi authentiquement les boute-feux leur feroit faire le procès pour en délivrer les actes à la diette qui prononceroit elle-même sur le sort de ces rebelles. Il est à craindre que ces moyens (bien loin d'être efficaces) pour intimider le parti de l'opposition ne fera que l'aigrir d'avantage.

³⁾ Jacobi, Bécs, 1790 szept. 16. Acta Reichenbach. Rep. 96. 154. N. Por. titk. áll. levélt. «Le clergé lui (Lipóthoz) est attaché par les liens de la reconnaissance. On a employé très-utilement la grande maxime: Divisez les mécotens et vous les gouvernerez».

⁴⁾ U. a. «J'ai demandé à l'homme en question (Beck) pourquoi on avait abandonné la garantie de 1606? Il m'a répondu que le parti de la cour avait bien manoeuvré qu'on avait regardé à la diette cette proposition comme un crime de lèse-majesté».

Lehet, hogy igaz Becknek, a különben ismeretlen nemesnek,¹⁾ abbeli önvádja, mi szerint pártja az «értékes és egyetlen időpontot»²⁾ fölhasználatlanul szalasztotta el, egy dolog azonban bizonyos és ez az, hogy most már a porosz udvar közbélépését célzó minden javaslat örökre el volt temetve. Augusztus közepe óta magyar ember alig mert többé a porosz nagykövetség felé közeledni,³⁾ és Beck volt a legutolsó, ki Jacobit szeptember 15-én még egy ízben fölkereste, de ekkor is csak a végből, hogy őt Poroszországba vetett reménységök teljes meg hiúsulásáról értesitse.⁴⁾ Lipótnak sikerült előzékenységével Magyarországot annyira megnyernie,⁵⁾ hogy ez most, egy netaláni porosz hadjárat esetére, még segélyt is ajánlott föl. Kaunitz nyilvánosan, a legnagyobb elismerés hangján, dicsőítette Magyarországot. Párhuzamot vonva a belgák és a magyarok között, úgy nyilatkozott, hogy utóbbiak az igazi loyális nemzet, mely, pillanatnyi eltévelyedés után, őszinte szívvel tér vissza uralkodójához.⁶⁾

Azoknak az eseményeknek szemléleténél, melyek II. József uralkodásától a magyar nemzetnek Lipóttal végbement kibéküléséig játszódtak le, ki kell jelentenünk, hogy az a politika szenvedett hajótörést, mely Magyarország önállóságának

¹⁾ Lehetne ugyan (bökönyi) Beck Pál szepességi nemesre gondolni (szül. 1761., meghalt 1827-ben) ki a XVIII. század végén az akkor Szabolcs-, most Hajdúmegyében fekvő Téglást megvette és oda telepedett s kit Rainer főherceg 1810. évi magyarországi utazása alatt meglátogatott, de bővebb adatok híjával a kettőt nem szabad egykönnyen azonosítanunk.

²⁾ U. a. «L'homme de confiance (Beck) qui a mis les hommes aux pieds de V. M.-té à Potsdam, m'est venu voir hier pour me dire qu'il reconnaissait que c'était la propre faute de ses compatriotes d'avoir négligé une occasion précieuse et unique pour consolider leur bonheur par l'intervention de la cour de Berlin».

³⁾ César Jacobihoz, 1790 aug. 11. César levelezése Jacobival. Rep. 92. No. 2. Por. titk. áll. levélt. «Il paraît aussi que les affaires aient changé de face et qu'on ne pense qu'à s'arranger avec la cour. On y réussira probablement assez bien... Tout le monde se recrie contre nous, les Hongrois, les Brabancions et surtout les Galiciens».

⁴⁾ Jacobi, 1790 szept. 16. Por. titk. áll. levélt.

⁵⁾ Jacobi 1790 nov. 3., 20. és decz. 8-diki sürgönyei. Ausztria. Rep. 96. 154. M. — U. a. 1791 márcz. 19. Ausztr. rep. 96. 155 A. Por. titk. áll. levélt.

⁶⁾ Jacobi 1791 márcz. 16. U. o.

megsemmisítését tűzte ki czélul. Az eltévelyedett kormányzat szülte válság az 1791-diki híres szabadságlevéllel ért véget, mely Magyarországot, csak saját törvényei és törvényszerű szokásai szerint és nem az örökös tartományok módjára kormányozható, független örökös királyságnak jelentette ki. Így került ki a Józseffel folytatott küzdelemből egy új, nemzetileg megerősödött Magyarország, melynek rendei, alkotmányukért viselt további küzdelmeikben, az 1791-iki szabadságlevélben, mint jogaik és szabadságaik legbiztosabb és bevehetetlen várát látták mindig.

Habár Lipót csak nehéz szívvel szánta rá magát azokra az engedményekre, melyeket a viszonyok kényszere tőle kicsikart, mégis azzal a belátással és bölcs megfontolással, melylyel a nemzet kívánságait teljesítette, soha el nem enyészhető emlékezetet biztosított magának hazánk történelmében.

WERTHEIMER EDE.